

عنوان نشست: پارادایمی به نام میان‌رشته‌ای بودن: فرهنگ گردشگری و حقوق گردشگر

واحد برگزار کننده نشست:	دانشکده مدیریت و حسابداری
مسئول نشست:	دکتر اکبر پورفرج (عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
تاریخ برگزاری نشست:	۱۴۰۲/۰۹/۲۹
اعضای هیأت علمی:	دکتر اسماعیل قادری، دکتر سید محمدحسن مؤمنی، دکتر زهره عبد خدائی (اعضای هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
نمایندگان دستگاه‌های اجرایی مرتبط:	دکتر علی اصغر شالبافیان حسین آبادی (معاون گردشگری وزارت میراث فرهنگی و گردشگری)، دکتر صدیقی (نماینده جامعه تورگردانان ایران)
مسئله محوری نشست:	سه موضوع اصلی مسأله محوری این نشست است: الف. مفهوم میان‌رشته‌ای بودن و تفاوت آن با کنار هم قرار گرفتن رشته‌ها ب. فرهنگ گردشگری (نظریه پروفیسور جعفری) و حق و حقوق مترتب بر آن ج. حقوق گردشگر که موضوعی مورد اغفال در سرفصل‌ها و سایر بخش‌های صنعت گردشگری ایران
سازمان‌های هدف توصیه سیاستی:	وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان حج و زیارت، تشکل‌های گردشگری شامل انجمن صنفی، جامعه تورگردانان ایران.

چکیده مباحث طرح‌شده (مقدمه، چالش‌ها و مشکلات پیش رو):

موضوع میان‌رشته‌ای بودن در اکولوژی شناخت یعنی انسان، الهیات و طبیعت همواره از مباحث داغ بوده و هست. امروزه نوع همکاری‌های میان‌رشته‌ای در کشور هم در تئوری و هم در عمل در برخی از رشته‌ها مانند گردشگری دچار چالش‌های زیادی شده است. بر خلاف تصور، میان‌رشته‌ای بودن در کنار هم و حتی هماهنگی بین رشته‌ها در جهت یک موضوع خاص نیست بلکه ترکیب و آمیختن آن‌ها است که به عنوان موضوع بحث اصلی در جلسه مطرح شد. این موضوع در رابطه با رشته‌ای چون جهانگردی که اصل و منشاء آن در جهان از ترکیب مفاهیم سایر علوم بنیاد نهاده شده است، بسیار قابل تأمل بوده است.

با توجه به مطلب فوق، گردشگری و فرهنگ گردشگری دو مفهوم همانند هستند که دومی یعنی گردشگری خالق فرهنگی متفاوت از فرهنگ مبدأ و مقصد است. به عبارت دیگر، با وجود جامعیت مفهوم فرهنگ ولی به دلیل ماهیت خاص فرهنگ گردشگری، رابطه فرهنگ و فرهنگ گردشگری حتی رابطه عموم و خصوص مطلق هم نیست، چراکه فرهنگ گردشگری در واقعیت متفاوت از فرهنگ جامعه گردشگر و میزبان است. گردشگری از جمله مفاهیمی است که هر چند موضوعات آن قدمتی معادل انسان دارد ولیکن اصطلاحات علمی مرتبط با جهانگردی (البته به استثنای گردشگری مذهبی) از موضوعات بعد از انقلاب صنعتی در جهان است. گردشگری که تا قبل کووید ۱۹ سومین گروه بزرگ صادراتی تجارت جهانی محسوب می‌شد، امروزه نیز در حال سبقت گرفتن از این رتبه می‌باشد. این صنعت بزرگ، تفاوت ماهوی با سایر بخش‌های اقتصادی جهان دارد چرا که این صنعت واسطه دیگری جز حرکت انسان‌ها ندارد و به نوعی می‌توان گفت گردشگری یعنی زندگی انسان‌هایی است که مدت کوتاهی سبک زندگی روزمره خود را به قصدی نسبتاً آرمانی‌تر در مقصد دیگری ترک کرده و مجدد باید به همان مکان زندگی قبلی باز گردند.

فرهنگ گردشگری که حقوق گردشگری را نسبت به آن باید مورد محک و آزمایش قرار داد، موضوع مهمی است که توسط پروفیسور جعفری مطرح شده است. مطابق با نظر جعفری، رفتار تمام شرکت‌کنندگان دخیل در فرآیند گردشگری «فرهنگ گردشگری» متمایزی را ایجاد می‌کند که متفاوت از روال عادی و یا فرهنگ روزمره‌شان می‌باشد. گردشگران زمانی که دور از خانه می‌باشند، رفتارهای متفاوتی از خود بروز می‌دهند، به علت اینکه آن‌ها در یک حالت ذهنی متفاوتی بوده و در حالت «بازی» قرار گرفته‌اند. میزبان نیز به علت اینکه به گردشگران خدمات میهمان‌نوازی ارائه می‌دهد، رفتاری متفاوت از خود به نمایش می‌گذارد. با این حال، هر دو گروه در موقع تماس با یکدیگر، بن‌مایه فرهنگ خودی را حفظ می‌کنند؛ بنابراین، فرهنگ گردشگر را باید در رابطه با «فرهنگ بن‌مایه» مورد تحلیل قرار داد. فرهنگ بن‌مایه توضیح دهنده چگونگی رفتار گردشگران فرهنگ‌های مختلف می‌باشد. مطابق این تعریف، گردشگر، میزبان و فرهنگ‌های بن‌مایه با هم ترکیب شده و یک نوع خاص و

متمایزی از فرهنگ را در هر مقصد ایجاد می‌نمایند که متشکل از رفتار گردشگران و میزبانان می‌باشد؛ بنابراین در این نشست می‌بایست متولیان و تدوین‌کنندگان قوانین و مقررات مرتبط با حقوق گردشگران توجه داشته باشند که حقوق گردشگران می‌بایست نسبت به جامعه میزبان در مقصدهای گردشگری تدوین شود ولیکن این مسأله بایستی با نگاهی به ماهیت گردشگری انجام پذیرد.

در این نشست که با حضور بسیار پررنگ دانشجویان و اساتید برگزار شد، همکاران و برخی از دانشجویان دکترای حاضر در جلسه، به تبیین موضوع و ماهیت میان‌رشته‌ای بودن آن پرداختند. بر این اساس، میان‌رشته‌ای بودن در جوار هم قرار گرفتن چند رشته یا مفهوم نیست بلکه بعد از آمیختن و پیوند دو رشته یا مفهوم، خلق مفهوم سومی می‌بایست باشد و این سومی است که موضوع میان‌رشته‌ای بودن است نه رشته‌های در جوار هم قرار گرفته.

موضوع بعدی که همکاران رشته حقوق بر آن تأکید کردند، بیان سابقه حقوق گردشگر در فرهنگ دینی و ایرانی بود. یکی از همکاران، موضوع گردشگری مبتنی بر موضوعات حقوقی را پیشنهاد دادند که با توجه به وجود پتانسیل‌ها و جاذبه‌های این نوع از گردشگری در ایران موضوع خوبی برای گردشگری کشور می‌تواند باشد.

موضوع دیگر، بیان جایگاه میان فرهنگی گردشگری در فهم و نوع شناسی نسل‌های امروزی بود. از منظر همکاران، وزارت میراث فرهنگی و گردشگری و سایر سازمان‌های مرتبط می‌بایست گردشگری را یکی از راه‌های تقویت نسل امروزی برای مقابله تهاجم فرهنگی و شاید جهانی‌سازی فرهنگی قلمداد نمایند.

موضوع مهم دیگر این نوع نشست، اشاره مفصل به تاریخچه حقوق گردشگری در ایران به همراه مصداق‌های روشنی در تاریخ ایران بود. برخی از همکاران کمک به تغییر نگرش مسئولین در حوزه حقوق گردشگر و احترام به حقوق آن‌ها را از مهم‌ترین راه‌های توسعه پایدار در گردشگری دانستند.

موضوع پایانی این نشست گزارشی از وضعیت همکاری‌های میان‌رشته‌ای در وزارت میراث فرهنگی و مرتبط با حقوق گردشگری در قالب آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های این وزارت

بود. بر این اساس بیان شد که قوانین حقوقی در حوزه گردشگری متأسفانه در کل نهادهای مرتبط کم‌رنگ بوده ولیکن آیین‌نامه‌ها و ابلاغیه‌های در خصوص حقوق گردشگران و جامعه میزبان به سازمان‌ها و مؤسسات و شرکت‌های گردشگری کشور اعلام شده است ولی با توجه گستردگی موضوع، خلأ مطالعاتی به خصوص مطالعات آکادمیک کاملاً احساس می‌شود. با توجه به موضوعات و چالش‌های اشاره شده در بالا، توصیه‌های نیز برای کمک به وزارتخانه‌ها و سایر نهاد مرتبط با گردشگری و به خصوص حقوق گردشگری ارائه شد که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

توصیه‌های سیاستی:

۱- تقویت همکاری‌های بین دانشگاه، صنعت و دولت جهت تبیین مفهوم میان‌رشته‌ای بودن، به خصوص مفهوم فرا بخشی بودن صنعت گردشگری

با توجه مفهوم میان‌رشته‌ای بودن که در این جلسه مطرح شد، وزارتخانه‌ها و سایر نهادهای مرتبط با گردشگری به خصوص تشکلهای گردشگری مانند جامعه تورگردانان ایران، جامعه راهنمایان تور، جامعه هتلداری و انجمن صنفی با برگزاری نشست‌های تخصصی به مفهوم و ماهیت گردشگری و همچنین مفهوم میان‌رشته‌ای بودن توجه داشته باشند. صرف قرار گرفتن چند متخصص در کنار هم به معنای همکاری میان‌رشته‌ای نیست چراکه این نوع همکاری و هم مفهوم در علوم ارتباطات تماس یا حضور مشترک می‌گویند که هنوز به حضور متمرکز یا ارتباط ختم نشده است. لذا تعامل، همکاری و هماهنگی در این نوع مشارکت‌ها شکل نمی‌گیرد.

۲- شناخت مفهوم و ماهیت گردشگری برای تبیین بهتر حقوق گردشگر و جامعه میزبان گردشگری مفهومی بسیار پیچیده و سختی است که برخلاف ظاهر آرام و خوشایند آن توسط عامه مردم است.

درک اینکه گردشگر کیست و چه نیازی دارد، خود بخش مهمی از راه حل مسائل حقوقی است، چنانچه پروفیسور جعفری بیان کرده است، گردشگر نه به طور کامل حامل فرهنگ بومی خود است و نه حامل فرهنگ مقصد است. گردشگر در یک حالت ذهنی

فصل دوم: توصیه‌های سیاستی نشست‌ها به تفکیک ... ۲۵۲

خاص برای ساختن روزهای خاص در یک مقصدی است که داوطلبانه انتخاب کرده است و برای هزینه کرد خود در فلان مقصد هیچ اجباری وجود نداشته است. لذا تمامی عوامل دخیل در فرایند تدوین حقوق گردشگر می‌بایست به موضوع مفهوم گردشگری توجه تام داشته باشند و آن را یک شغل مانند یک شرکت تجاری یا صنعتی در نظر نگیرند. گردشگر، کالا نیست بلکه انسانی است که حامل درآمدی نیز برای مقصد است.

۳- درک استقلال و بومیت ذات رشته گردشگری

موضوع میان‌رشته‌ای بودن و شاید نوپا بودن این رشته سبب شده است هم از دید فلسفی، دانشگاهی و استراتژیک و هم در سطوح مدیریتی و عملیاتی گردشگری را وابسته به سایر مفاهیم و نهادها تصور نمایند و این موضوع به قدری جا افتاده است که در برنامه‌های پنج ساله توسعه کشور هیچ وقت گردشگری یک مدخل مجزا نداشته است. لذا با همکاری و هماهنگی میان دانش و صنعت گردشگری می‌توان آن را یک مفهوم مهم و تأثیرگذار در زندگی بشر و به خصوص بشر امروزی به رسمیت شناخت که بعضاً مطابق نظر برخی از متخصصان همین جلسه، گردشگری و سفر امروزه نزدیک به نیازهای اولیه بشری قابل طبقه‌بندی است.

۴- نگرش به گردشگری به مثابه فضیلت و اصول اخلاقی هدایت‌گر

فضیلت یک مفهوم مهم هم در فلسفه و هم دین است. تغییر نگرش به گردشگری و نگاه به آن نه از جنبه منفعت‌طلبانه و اقتصاد و بعضاً سیاسی، بلکه توجه به جنبه‌های انسانی و تعاملات انسانی گردشگری می‌تواند نوید صلح و توسعه پایدار را در جابه‌جایی‌های انسانی بدهد و با سفرهای بین‌المللی اصول اخلاقی ارزشمند و متعالی تقویت شود. چراکه مطابق تعالیم دینی و انسانی، انسان موجودی ذاتاً اخلاقی و فضیلت‌محور است. لذا متولیان و قانون‌گذاران نباید گردشگر را با دید و نگرش منفی مورد قضاوت قرار داده و حقوق متفاوتی برای آن در نظر بگیرند.

چنانچه یکی از همکاران نشست، این موضوع را با کتیه سردر خانقاه عارف بزرگ، ابوالحسن خرقانی، تبیین نمود که این عارف و صوفی بزرگ در خصوص مسافران یا گردشگران گفته است:

«هر که در این سرا درآید نانش دهید و از ایمانش پرسید؛ آن کس که به درگاه باری تعالی به جان ارزد، البته بر خوان بوالحسن به نان ارزد.»

۵- تبیین حقوق بین‌الملل و گردشگری بین‌المللی در نهادها و سازمان‌های مرتبط با گردشگری امروزه گردشگران بین‌المللی، نه با قوانین مقررات محلی و داخلی بلکه با قوانین بین‌المللی که منشعب از قوانین کلی و کدهای اخلاقی مورد قبول ملل جهان است، سفر می‌کنند.

بخش گردشگری به دلیل گسترگی مفاهیم و چالش‌های آن به چندین حوزه قانون مرتبط است. دولت‌مردان در راستای اینکه در قانون اساسی هم گردشگران و هم میزبانان به هر نحوی از حقوق اساسی استفاده نمایند و در موقع بروز مشکل بین جامعه میزبان و جامعه محلی از یک طرف و گردشگر از طرف دیگر بتوانند قضاوت عادلانه‌ای داشته باشند، می‌بایست تلاش نمایند.

از طرف دیگر، تنظیم صحیح تعهدات و حقوق مختلف گردشگران به منظور ارائه بالاترین سطح خدمات و همچنین ایجاد مبنای شفافیت و وفاداری به مقصد از مهم‌ترین نتایج توجه به موضوعات حقوقی در گردشگری است.

گردشگری بین‌المللی به حوزه‌ای مستقل از همکاری‌های بین دولتی و ابزار مؤثر ارتباطات بین‌المللی تبدیل شده است. توسعه فعالیت‌های گردشگری بین‌المللی ایجاب می‌کند که دولت‌ها بر سر مسائل موجود مانند تسهیل تشریفات گردشگری، آزادسازی خدمات گردشگری، یکسان‌سازی و هماهنگ کردن مقررات قانونی فعالیت‌های گردشگری، حفاظت از محیط‌زیست از تأثیرات نامطلوب گردشگری بین‌المللی و تضمین حقوق گردشگران و غیره راه‌حل‌های سنجیده و مبتنی بر تحقیق داشته باشند.

فصل دوم : توصیه‌های سیاستی نشست‌ها به تفکیک ... ۲۵۴

همچنین می‌بایست توجه داشت که حل و فصل این مسائل تنها از طریق معاهدات بین‌المللی می‌تواند میسر شود.

۶- تعامل مراکز تحقیقاتی وزارت خانه‌های مرتبط با مراکز تحقیقاتی دانشگاهی

متأسفانه و شاید خوشبختانه وزارت‌های مرتبط با گردشگری امروزه هرکدام هیأت علمی و مراکز تحقیقاتی و حتی پژوهشکده‌های مستقلی دارند که هرکدام بعضاً با تعداد اندکی از محققان در حال فعالیت هستند. بنا بر دلایل خاصی که ریشه در فرهنگ همکاری‌های تیمی فرهنگ ما دارد، به صوت مستقل و جزیره‌ای عمل می‌کنند و کمتر به تحقیقات منسجم و هدفمند دانشگاه توجه دارند. بسیاری رساله‌ها و تحقیقات دانشگاهیان مستقیماً چالش‌های صنعت گردشگری و سازمان‌های مرتبط با آن را هدف‌گذاری کرده‌اند که هیچ استفاده‌ای آن‌ها نمی‌شود و صاحبان این آثار در خط‌مشی‌گذاری سیستم جهانگردی کشور هیچ نقشی ندارند.

۷- توجه به جاذبه‌های مرتبط با حقوق در راستای خلق مفهوم یا نوع جدیدی از گردشگری
شاید این مسأله مفهوم تازه‌ای باشد که در گردشگری کشورمان مطرح شده است ولیکن در جهان مسبوق به سابقه است و شاید بتوان آن را بخشی از گردشگری تاریک شمرد. لذا آشنایی نسل جدید با قراردادهای مهم تاریخی کشور و حتی جهان در راستا گردشگری عبرت‌گرا بسیار اهمیت دارد. امروز داستان‌های زیادی در مورد ماهیت قرارداد ترکمن‌چای و غیره وجود دارد که این محل در یکی روستاهای شهرستان میانه آذربایجان شرقی قرار گرفته است. لذا بازدید از مکان‌هایی که در آن اتفاق سیاسی و قانونی مهم رخ داده است برای گردشگران می‌تواند تجربه متفاوتی خلق نماید.

۸- معرفی و تدوین منابع مرتبط با حقوق گردشگر و مسافر مطابق با منابع دینی و فرهنگی
با توجه به وجود پتانسیل‌های تاریخی ایران در موضوعات حقوق مسافر و گردشگری که مقتبس از فرهنگی دینی و ملی‌مان است، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط در تدوین و اجرایی نمودن این حقوق تلاش مضاعفی را انجام بدهند. این منابع هرچند تا به امروز

معرفی کامل نشده‌اند اما اسناد و مدارک زیادی حتی در منابع دینی و مذهبی وجود دارد که نشان از اهمیت این مسأله در سیر تاریخی فرهنگ ایران بوده است.

۹- بررسی وضعیت قوانین مصوب مرتبط با حقوق گردشگر در ایران و ترمیم خلأ قانونی در این خصوص

مطابق نظرات کارشناسان و خبرگان این جلسه، متأسفانه در خصوص گردشگری به طور اعم و حقوق گردشگر به طور اخص در ایران با خلأ قوانین مصوب مواجه هستیم که این مسأله در سطوح مختلف حقوق گردشگر قابل رؤیت می‌باشد. از آنجائی که قوانین می‌بایست با نیازها و مسائل واقعی مشعب از رفتارهای گردشگران و جامعه محلی منطبق باشد، توصیه می‌شود که سازمان‌های مرتبط یعنی صنعت، دولت و دانشگاه با حمایت از رساله‌های دانشجویی و تحقیقات اعضای علمی و سایر محققان موجبات شناسایی نوع چالش‌ها و قوانین مرتبط با آن‌ها را فراهم نمایند.

۱۰- تدوین بروشور و کتب مرتبط با مباحث حقوقی و اخلاقی فرهنگ ایرانی برای گردشگران بین‌المللی

تدوین مطالب مرتبط با فرهنگ ایرانی و طرز برخورد با ارزش‌های آن به طوری که گردشگران در حین بازدید از مقصد ایران هم با حق و حقوق خود آشنا شده و هم مرتکب خطا و شاید هم جرم در مقصدهایی متفاوت از فرهنگ خودشان نشوند.